

אמונה במשנת השפת אמת

א. הקדמה

1. דרשות השפת אמת

דרשותיו של השפת אמת נמסרו בשכתות ובהגים לציבור חסידיו ב'טיש' שערך בבית המדרש בגור, כדרשות על פרשת השבוע או החגים. הדרשות כללו את מה שראה בעיניו כנחוץ לבנייתם הרוחנית של חסידיו. בפתח דבריו הוא מביא בדרך כלל מדרש המהווה עבורו בסיס למסירת רעיונותיו תוך חשיפת עומק הדברים במדרש. אין הוא מציין את מקורותיו הן בנגלה והן בנסתר. כתביו מהשנים שלאחר פטירת סבו עד התמנותו כאדמו"ר הודפסו תחת השם 'ליקוטים'.¹ בניגוד לדרשותיו הם מכילים מקורות רבים, דבר המאפשר לנו לעמוד על היקף ידיעותיו העצום, כולל הסתמכות רבת היקף על ספרי קבלה רבים.

על אף בקיאותו הרבה בקבלה, בדרושו שלאחר התמנותו כאדמו"ר הוא אינו עוסק בביאור סוגיות מעולמה של הקבלה.² כאדמו"ר, הוא פורש בפני חסידיו את הליכה הפנימית של היהדות, ומתוכה הוא מדריך את חסידיו בעבודה הרוחנית של הפרט והכלל בהיותם בגלות. במקומות רבים הוא חוזר לבאר מדרש שעסק בו באותה פרשה בשנה קודמת.

הדרשות נאמרו במשך כשלושים וחמש שנה, ונתבארו בהן נושאים רבים, חלקם בעומק ובהרחבה רבה וחלקם בתמציתיות, בהתאם לרמת חשיבותם בעיני השפת אמת ביהדות בכלל או בעיתוי בו נאמרה השיחה.

את דרשותיו כתב בתמציתיות רבה בעצמו לאחר השבת.³ כך כתבו בשער הספר בניו וחתניו המוציאים לאור: "אשר השאיר אחריו ברכה כתוב בעצם כתב ידו הקדושה".

1. ה'ליקוטים' הם כתבי השפת אמת מזמן היותו כבן 19, לאחר פטירת סבו בעל חידושי הרי"ם בשנת תרכ"ו, עד גיל 23 שבו מונה לאדמו"ר. הודפסו בסוף ספרי השפת אמת (בראשונה יצאו כספר נפרד בשני חלקים, הראשון על בראשית ושמות נדפס בתרצ"ד והשני על ויקרא במדבר ודברים נדפס בתרצ"ו).

2. הרב יהודה אריה לייב אלטר התמנה כאדמו"ר בלחץ החסידים בחג שבועות, ו' סיון תר"ל. בראש השנה תרל"א כבר היו מאות חסידים בגור ובהם זקני קוצק. הדרשה הראשונה בספרו שפת אמת היא לפרשת בראשית כ"ז תשרי תרל"א.

3. בהתייחסו לדברים שהזכיר בעבר הוא כותב במאות פעמים 'כתבתי' או 'כתבנו'.

הדבר מסביר את הערותיו הרבות כמו "איני זוכר כראוי", או הערות המציינות את העובדה שהוא כותב בקיצור. בשנים האחרונות התפרסמו מהדורות נוספות של השפת אמת שבהן צוינו מקורות שהביא.

במסירת שיחות, מטבע הדברים רק חלק מהנושא בא לידי ביטוי, ולכן מבנה הדרשות כקשורות לפרשת שבוע או לחג אינו מהווה הרצאה מסודרת של משנה רעיונית שלמה. עם זאת, עיון בדרשותיו מראה כי הן נובעות ממשנה סדורה. כדי לעמוד על תפישתו העומדת ביסוד הדרשות, יש למצוא בתוך דבריו את ההתייחסויות לכל נושא, ועל ידי הרכבתן לפענח את תפישתו העומדת בבסיס הדרשות. במאמרנו נלך בדרך זו, נעמוד על תפישת האמונה של השפת אמת כפי שעולה ממכלול דרשותיו, ויתרה מזאת - נראה ונבין את מקומה המרכזי במשנתו.

2. מרכזיות מושג האמונה בדרשות השפת אמת

ברוב פרשות התורה ובכל דרשות החגים עסק השפת אמת בעניין האמונה. בדרשותיו התייחס להיבטים רבים של מושג ה'אמונה': יש שהוא מוזכר בדרשות כדרך עבודת האדם בעולם באופן כללי ובמיוחד בזמן גלות, או כדרך להבאת הגאולה, ויש שהוא מובא על מנת להגדיר מהי אמונה או מה כוחה. האמונה מובאת בהקשר להשגחת ד', לתורה שבעל פה, להשגת מדרגות קדושה כמו קדושת השבת או אפילו ידיעות במדרגת נבואה. בדרשותיו בולט הקשר בין אמונה לאחדות ולאמת.

ניסיון להבין את משנתו העומדת מאחרי אזכורי מושג ה'אמונה' בדרשות מחייב לחבר את כל מאות האזכורים ולנסות לראות את התמונה בכללותה. לשם כך נפתח בכרור יכולת השגת הבורא על ידי האדם, ובכרור מושג האחדות במשנתו. על בסיס הבנות אלו נוכל להגדיר בהמשך מהי אמונה לדעתנו. בפרקים נוספים נבאר נושאי משנה של מושג ה'אמונה' המופיעים בדרשותיו, כמו עיקרי האמונה ותכניה, פעולתה במציאות ומקומה המיוחד בעם ישראל. נשלים בכיאר מדרגות האמונה והתגלות ד' על פיה.

ב. יסודות תפיסת האמונה: גילוי ד' דרך אחדות הבריאה

1. השגת הבורא

כדי לבאר את משנת השפת אמת במושג האמונה השייך לעבודת האדם את הבורא, עלינו להקדים ולבאר את תפישתו בנוגע להתגלות הבורא בעולם וקשר האדם אליו, במיוחד באדם מישראל. נפתח בכיאר יכולת השגת הבורא על ידי האדם.

מציאות האדם בתוך עולם חומרי, וניסיונו להשיג בתוך מציאות זו את מהות הכוח האלוהי שמעבר לו, נידונה הרבה בדברי גדולי ישראל, ראשונים ואחרונים, ואף

בדברי הוגי הדעות בעולם.⁴ מדברי רבים מהם עולה כי מכיוון שהשגת האדם מוגבלת ביכולתה להשיג את מהות הבורא, לא ניתן לתאר אותו בהגדרות אובייקטיביות. האדם יכול רק לדון באופן סובייקטיבי כמה שנגלה אליו מהמציאות הרוחנית בעולם. בשל מוגבלותו בשימוש כלפי האלוה במושגים הלקוחים מעולמו, על האדם להבין כי משמעותם כלפי הבורא שונה משימושם בתיאור העולם. למשל, השימוש במושג 'אחדות' ביחס לבורא מציין מהות שהיא עצמותו, ולא חיבור של מרכיבים בצורה הומוגנית כמו בעולמנו.

בדברי השפת אמת ישנן אמירות מפורשות המתמודדות עם בעיה זו של מוגבלות השגת האדם. בדומה להוגים שלפניו, אף הוא קובע מפורשות שאין ביכולת האדם להשיג את הבורא מצד העצם, והאפשרות היחידה העומדת בפני האדם היא השגת הבורא דרך הנהגתו את העולם. הוא משתמש בהגדרה "הנהגתו יתברך את העולם",⁵ והגדרה זו פותחת פתח להבנה שמדובר בזיהוי תמורות היסטוריות בעולם ויחוסן להנהגת הבורא, ומתוך כך פיתוח הכרה במציאות הבורא ויצירת הקשר עמו. אולם, המשך דבריו שם מצביע על תפישה שונה ורחבה יותר, שאותה הוא קושר אל מושג ה'אחדות', שעליו הוא חוזר רבות בדרשותיו. אין כוונתו לאחדות כתואר ד', אלא כהגדרת מהות המציאות הרוחנית המוחלטת ביחס לזו הגשמית, ודרך התגלותה בה. היות והשפת אמת קושר במקומות רבים בדבריו את מושג האמונה מושא דיוננו אל מושג ה'אחדות', כפי שנראה להלן, נקדים לבאר את מושג ה'אחדות' במשנתו.

4. מוגבלות ההכרה האנושית נדונה אצל הוגים רבים, מימי אריסטו ועד להוגי העת החדשה – ברקלי, יום ובמיוחד קאנט בביקורת התבונה הטורה. הכרת האדם לפי קאנט היא סובייקטיבית. ההכרה השכלית מתחלקת לשניים: ל'תופעה' הנקלטת בחושי האדם ואותה מנסה השכל לחקור ולהגדיר, ול'דבר כשלעצמו' אליו שואפת ההכרה אך אינה יכולה להשיג ולפענח אותו. בניגוד להוגי דעות אחרים, הרב קוק לא ראה חידוש בהגדרות אלו של קאנט. באגרתו לסופר שמואל אלכסנדרוב (אגרות הראיה, מד) הוא טען שאת עובדת היות הכרתנו סובייקטיבית ידעה היהדות מאז ומעולם.

אכן, הרמב"ם בדונו בתורת התארים (מורה נבוכים א', נז) באר כי היות הבורא 'מחויב המציאות', כלומר מי שמציאותו היא מוחלטת ואינה מותנית או תלויה בסיבה, אינה מאפשרת לתאר את הבורא בתארים הגזורים ממציאותנו שהיא מקרית ומותנית. לכן התואר 'אחד', שענינו אצלנו ציון כמותי של מקרה החל בעצם, אינו יכול לתאר את הבורא. אנו משתמשים בתואר זה כלפיו כדי להורות על פשטותו של הבורא שאין בו שום ריבוי או הרכבה. לכן אומר הרמב"ם שכדי לתאר את הבורא באחדות צריך לומר "הוא אחד ולא באחדות". כלומר הוא אחד, אך אין זו אותה אחדות הידועה לנו מעולמנו המקרי של הריבויים כאחד ממיני סוגי הכמות, אלא זו אחדות נשגבה מבינתנו הכלולה בעצמות הבורא, ואם כן היא מושג אחר של 'אחדות'.

5. ויגש תרנ"ו, ד"ה במדרש; ויקהל תרמ"ג, ד"ה במדרש.

2. מושג האחדות והיחס בין הנסתר לנגלה

צמצום עצמותו של הבורא נתן מקום להופעת עולם חומרי המורכב מזוגיות של חומר וצורה, גוף ונשמה. בעולם זה אין מקום להופעת האחדות האלוהית במילואה, שהרי היא אחת עם עצמותו שאינה מוגבלת בגבול כל שהוא. אולם העולם הגשמי אינו מנותק מעצמות זו. נהפוך הוא, את כל קיומו הוא שואב ממנה כחיות אלוהית שניתנת בו,⁶ והיא האמת הצריכה להתגלות בו תוך יניקה מחיבורה אל מקורה – העצמות האלוהית. בעצם, האחדות האלוהית נמצאת חבויה בפנימיות העולם כחיותו הפנימית. קיום המציאות הגשמית כופה במישור הגלוי את העלמות החיות האלוהית בתוכה, וממילא גם את העלמת האחדות. בלשונו של השפת אמת: "הצמצום של ההסתר ואחדות הנעלם בהתפשטות הנגלה".⁷

המציאות הופכת בכך להיות כפולה: זו הנגלית לעין, מציאות של תופעות וכוחות רבים בעולם שהחוט המקשר ביניהם לעיתים אינו נגלה לעיני האדם; והמציאות הנסתרת, חיות רוחנית הנסתרת בכל הוויה גשמית ומהווה את קיומה, ודרכה מנהיג הבורא את העולם. חיות רוחנית נסתרת זו של ההופעות הגשמיות הרבות מופיעה ממקור אחד, ולכן בשורשה היא מאוחדת. העין הגלויה אינה יכולה לסקור אותה ככוח אחד, כי היא רואה את הופעת הגשמיות בעולם המחולקת לפרטים העומדים כל אחד כשלעצמו. אולם, בפנימיות – רוחניות העולם היא אחדותית,⁸ זאת כיוון שהרוחניות היא אחת. אף שכעת דינה של החיות הרוחנית להיות נסתרת, אחדותה תתברר באופן מלא בעתיד.⁹ האחדות הנמצאת בעולם היא הרוחניות המקיימת אותו, היונקת מהאלוהות שמחוץ למסגרת העולם החומרי, שהוא עבורה 'שורש האחדות'.¹⁰ מטרת העולם להתעלות ולגלות את האחדות, אותה חיות אלוהית הנסתרת בו, ואז העולם הגשמי לא יגבילה עוד. העולם הגשמי יתגלה כאחד עמה, ויתפקד במערכת סדרים עליונה ניסית המתאימה לה, המאפשרת את הופעתה בגלוי בו. בעולם הטבעי של היום, הופעת הנס היא חריגה מהחוקיות הטבעית, כיוון שהמצב הוא הסתר האחדות; בעתיד, מצב הקבע יהיה של השראת שכינה במדרגה ניסית, ואז האחדות תהיה גלויה. לשם השגת מטרה זו, יש כעת לחבר את העולם אל פנימיותו, ולקשרה בשורשה.

6. תולדות תרנ"ה, ד"ה בענין הבארות; שמות תרל"א, ד"ה אא"ז; שם תרל"א, ד"ה ואמרו; פקודי תרל"א, ד"ה ובמדרש פקודי; שם תרמ"א, ד"ה במדרש איש.
7. ויקהל תרמ"ג, ד"ה במדרש.
8. מקץ תר"ן, ד"ה במדרש.
9. ויגש תרל"ה, ד"ה בזמר; אחרי תרנ"א, ד"ה כמעשה.
10. במונח זה משתמש השפת אמת לעיתים כציון לכלל של כוחות מול פרטיו.

3. גילוי האחדות – משימתו של עם ישראל

העולם בנוי בצורה מיוחדת על מנת לאפשר חיבור זה. כל דבר בעולם מופיע בשלושה ממדים: מקום, זמן ונפש. בכל ממד נבראה בעולם הופעה של אחדות אלוהית במדרגה גלויה יותר מהופעתה בהסתר המצוי בעולם החומרי, על מנת להיות נקודת כינוס לכל הופעותיה הנסותרות של החיות האלוהית באותו ממד, ובזאת לחבר את ההופעות עם השורש שהוא מעבר לעולם הגשמי. האחדות האלוהית מופיעה בגלוי בממד המקום – בבית המקדש, הכולל את החיות הפנימית של כל המקומות; בממד הזמן – בשבת, שבה מופיעה חיות ממד הזמן שמעבר לעולם הגשמי, נכללת חיות ששת ימי המעשה; בממד הנפש – בנשמת האדם מישראל נכללת חיות הנבראים כולם.

משימת חשיפת החיות האלוהית הנסותרת לעין בשר, וחיבור העולם אל שורשו הרוחני, הוטלה על עם ישראל.¹¹ כפי שנראה בהמשך, זהו מאמץ לאומי של עם ישראל ולא מאמץ אישי של יחיד או יחידים. זו משימה כללית שכל יחיד מישראל נקרא לתת בה את חלקו. לשם כך, נוצר עם ישראל עם נשמה כללית שהיא כלי לגילוי עצמותו של הבורא,¹² היא אחת עם החיות האלוהית שמחוץ לעולם החומרי, וממנה ניתן כוח לכל פרט מבני ישראל. אף שבעולם הגשמי היחידים מופיעים כאנשים נפרדים השייכים לאותו עם, חיותם שואבת מנשמה כללית אחת שהיא חוץ לעולם הטבע,¹³ בעוד אצל הגויים נפשם היא פרטית ומגיעה בדרך הסתר וצמצומים. כיוון ששליחות עם ישראל הינה לחשוף את האחדות הנסותרת בתוך העולם הגשמי ולהביא לגילוי אחדות הרוח והחומר, נבראו ישראל מחיבור נשמה וגוף. שורש נשמת עם ישראל מקורה באחדות ד' העליונה,¹⁴ ומנשמה כללית זו כל יחיד קיבל חלק הנקרא נשמה. לנשמה מספר מדרגות, העליונה שבהן נקראת 'יחידה', והיא זו הדבוקה בשורש האחדות¹⁵ דהיינו בנשמת הכלל, ומתלבשת בנפש ככוח בתוך הגוף הנמצא בעולם החומר, עולם הפירוד.¹⁶

11. על עם ישראל כחושף האחדות עיין שמות תרל"ח, ד"ה ברש"י; ויקהל תרמ"ג, ד"ה במדרש; שלח תרמ"ז, ד"ה בפרשת; בלק תרמ"ג, ד"ה בפסוק; ואתחנן תרנ"ד, ד"ה במדרש; שבועות תרמ"ה, ד"ה איתא.
12. בראשית תרל"א, ד"ה ברש"י.
13. שבת הגדול תר"מ.
14. ואתחנן תרמ"ג, ד"ה ובמדרש; שם תרנ"ד, ד"ה במדרש; שם תרנ"ט, ד"ה במדרש; שם תרס"א, ד"ה בפרשת.
15. ואתחנן תרנ"ט, ד"ה במדרש.
16. פקודי תרל"א, ד"ה ובמדרש.

אף שכל אדם מקביל אל העולם במבנהו הכפול של רוחניות וגשמיות, אין החיות האלוהית הנמצאת בכל נברא זהה לנשמת אדם מישראל מבחינת מעלתה.¹⁷ הנשמה הכללית הישראלית היא מציאות ממשית של כוח נשמתי כללי, שהאחדות האלוהית שורה בו. תמצית הנשמה של כל הנבראים. האדם מישראל, בהתאמת חייו לתוכן הנשמה הכללית, יכול וצריך להביא את כל הנבראים להכרה ולדבקות בבורא. בכך הנהגת הבורא תבוא לידי גילוי על פני השטח הגשמי העולמי, ותיחשף האחדות האלוהית הנסתרת בבריאה, ואחדותה של רוחניות זו עם הרובד הגשמי. מהלך זה מתחיל בעבודת האדם היחיד מישראל: משימתו מתחילה בהכנסת הארת הנשמה אל הגוף,¹⁸ ובעשיית כל מעשה בהתאמה מלאה אל הפנימיות.¹⁹ הגוף עצמו מורכב מארבעה יסודות שיונקים מהשורש הרוחני;²⁰ הנשמה צריכה להמשיך חיות באמצעות ארבעת היסודות לכל הגוף, שנוצר מעפר המורכב מיסודות אלו. כשהאדם מתוקן, נעשית למעשה אחדות של גוף ונשמה. בכך ישנה עדות על הבורא שהוא אחד,²¹ שהוא מקור האחדות של חיות שניהם. כאשר הדבר נעשה על ידי כל ישראל, האחדות האלוהית השורה בנשמה הכללית הישראלית מופיעה במציאות בנשמותיהם של היחידים שמקורן באותה נשמה כללית. בכך יש עדות חיה על הבורא. הופעה זו גורמת לאחדות האלוהית, הנמצאת בכל הנבראים בצורה נסתרת, להופיע בהם באופן גלוי. באנושות זהו תהליך הכולל הבשלת ההכרה השכלית שד' אלוקי ישראל הוא האמת מתוך המגע עם ישראל. הבאת העולם להכרה זו היא משימת עם ישראל בעדותם על הבורא, "אתם עדי ואני אל"²² (ויקהל תרמ"ג, ד"ה במדרש):

ועל זה נבראו בני ישראל. "עם זו יצרתי לי". לברר מלכותו יתברך ולקשר עולם בעולם, הפרטים בהכלל. שהבריאה על ידי עבודת בני ישראל יש לה דבקות והתקשרות. כולם בבני ישראל, ובני ישראל בהתורה, והתורה בהקדוש ברוך הוא. ונשמות בני ישראל נקראו קודש כמו שכתוב "קדש ישראל לה" כו'. אבל נשתלחו בעולם הזה להעלות כל הברואים.

17. תזריע תרל"ה, ד"ה במדרש; שם תרל"ו, ד"ה במדרש; שם תרל"ז, ד"ה במדרש אחר; שם תרל"ח, ד"ה במדרש; שם תרמ"ה, ד"ה במדרש אחר.
18. ויגש תרס"ג, ד"ה במדרש.
19. שמות תרל"א, ד"ה ואלה.
20. תולדות תרנ"ה, ד"ה בענין הבארות.
21. ויגש תרס"ג, ד"ה במדרש.
22. ישעיה מ"ג, י.

4. גילוי האחדות על ידי התורה

הנשמה הכללית, החיות האלוהית בעולם, אחת היא עם התורה שניתנה לישראל.²³ "שאינן האחדות בעולם רק הקב"ה אחד והתורה שמותיו של הקב"ה אחד וישראל גוי אחד."²⁴ התורה היא שמותיו של ד', והיא עצמה אותה האחדות הרוחנית הפנימית הנמצאת בנשמתן הכללית של ישראל²⁵ ובעולם. כפי שבנשמה יש כוח כללי מחוץ למסגרת הגשמית (מדרגת ה'חיה') והופעה ככוח חיים בגוף היחיד, כך גם בתורה: שורשה הרוחני של התורה הוא מעבר לעולם הגשמי ככוח חיים רוחני, ובעולם הזה היא ניתנת לישראל בלבד התורה הכתובה על מצוותיה וביאוריה שבעל פה, ורק מכוחה יכולים ישראל לדבוק בשורש האחדות.²⁶ על ידי הדבקות בתורה, והכנסת הארת הנשמה לתוך הגוף תוך התבטלותו לחיותו, מאחז היחיד את כוח הכרתו, שאיפתו הפנימית וכל כוחות אישיותו באמת המוחלטת. כשתהליך בנייה רוחנית זה נעשה על ידי כל העם, בעולמו הפרטי של היחיד ובחיי הציבוריים של העם, רואים את הופעת האחדות הפנימית בכל רבדיה, אף הגשמיים. בכך מתהווה עדות של עם על ד' כאלוהים, דהיינו כמקור החיות הפנימית המחיה את כל העולם. העולם מתעלה בזה להופעת הנהגת ד' בגלוי, דהיינו למצב שהעולם הטבעי אינו מסתיר את החיות הפנימית שבו, והנהגת ד' אינה מסתתרת בטבע.²⁷ בכך יש ביכולת היחיד לקדם בפעולתו את משימת כלל ישראל של תיקון העולם, היא הגאולה הנכספת.

לעבודה זו של חשיפת האחדות, היא נקודת האמת הטמונה בעולם ככל נכרא ומכוסה בכסות המציאות הגשמית, דרושה האמונה – שעליה נרחיב בפרק הבא.

23. בראשית תרל"א, ד"ה ברש"י; נח תרל"ב, ד"ה אא"ז; תולדות תרל"ג, ד"ה אא"ז; ויחי תרל"ד, ד"ה למה; יתרו תר"מ, ד"ה במדרש ד' עוזי; תרומה תרל"ט, ד"ה במדרש; תרומה תרמ"ד ד"ה במדרש; קדושים תרל"ב, ד"ה במדרש וכי תבואו; בהר תרל"ב, ד"ה במדרש; דברים תרל"א; שם תרל"ד, ד"ה במדרש; שם תרל"ט, ד"ה במדרש; ראה תרל"ט, ד"ה במדרש משל; נצבים תרנ"ט, ד"ה במדרש לא; סוכות תר"מ, ד"ה בנוסח; שם תרמ"א, ד"ה בסוכות זמן שמחתנו; שם תרמ"ח, ד"ה בנוסח; שם תרמ"ט, ד"ה כתיב טובה; שבועות תרל"א, ד"ה וביום הביכורים.

24. שבועות תרס"ב, ד"ה חז"ל.

25. שבועות תרס"ב, ד"ה שתי הלחם.

26. ואתחנן תרנ"ד, ד"ה במדרש; סוכות תרנ"א, ד"ה ושמחין.

27. שלח תר"נ.

5. עבודת האמונה: חשיפת האמת²⁸

הופעת הרוחניות האלוהית לאחר הצמצום מופיעה, כאמור, בשתי רמות: זו המופשטת מהופעה בחומר, וזו הנסתרת במציאות החומרית. לפיכך היא מורכבת משתי בחינות: רוחנית פנימית וגשמית חיצונית. כל מופע חיים המופיע בעולם הוא חיות אלוהית היונקת ממקורה בעצמות האלוהית. חיות אלוהית זו מופיעה בגלוי בנשמת כלל ישראל ובתורה, וכחיות נסתרת בכל העולם הגשמי, בשורש מציאותו.²⁹ במדרגות שלמעלה מהעולם הזה החיות היא גלויה ויש בה רק הארת כבוד ד', ובעולם הזה היא נסתרת ומתגלה בדרך דמיון, רמז ומשל.³⁰ זו משמעות האמת בעולם לפי השפת אמת: "שבכל עת ובכל מקום ובכל נפש אין עוד מלבדו",³¹ שאין חיות במציאות שאינה ממנו, בכל אחד מהרובדים שבהם מתגלה נברא במציאות: זמן, מקום וחיים, הכל הוא חיות אלוהית.³²

אמת זו, דהיינו החיות האלוהית, אינה גלויה לעין בעולם כיוון שהגשמיות משמשת לה כיסוי. האדם נדרש לפעול מתוך תודעה זו של 'אין עוד מלבדו', ולהוציא אמת זו מהעלם אל הגילוי. עבודה זו קרויה אמונה.

חשיפת האמת היא מטרתה של האמונה, והאמונה היא האמצעי היחיד לעשות זאת, "כי האמונה פתח ושער לבא לאמת".³³ האמונה היא עבודת האדם במצב שבו האמת, דהיינו החיות האלוהית, נסתרת, לפיכך כשתתגלה במלואה במציאות לא יהיה עוד מקום וצורך לאמונה.³⁴ אולם ניתן לראות זאת גם מזווית ראייה הפוכה: כל הסתרת החיות האלוהית בעולם הגשמי נוצרה על מנת שהאדם יתמודד עמה ויחשוף את החיות האלוהית באמצעות האמונה, ובכך תתברר מידת האמונה (תולדות תרל"ג, ד"ה במדרש):³⁵

28. על האמונה כחושפת האמת הפנימית עיין: ויצא תרנ"ד, ד"ה רמז החלום; ויגש תרל"ה, ד"ה בזמר; ויחי תרל"א, ד"ה אא"ז; שם תרל"ה, ד"ה במדרש פרשה זו; שם תרל"ט, ד"ה פרשה זו; שמות תרל"א, ד"ה אא"ז; שם תרל"ד, ד"ה ברש"י; וארא תרל"ד, ד"ה וארא; בא תרל"ב, ד"ה במדרש כובד; בשלח תר"מ, ד"ה ענין; תרומה תרל"א, ד"ה במדרש; כי תבוא תרמ"ח, ד"ה במדרש גדול; שבועות תרל"ג, ד"ה ענין קריאת.
29. תולדות תרנ"ה, ד"ה בענין הבארות; שמות תרל"א, ד"ה אא"ז; שם תרל"א, ד"ה ואמרו; פקודי תרל"א, ד"ה ובמדרש פקודי; שם תרמ"א, ד"ה במדרש איש.
30. מטות תרל"ב, ד"ה במדרש.
31. וירא תרנ"ה, ד"ה במדרש ויפקח.
32. מעניינת ההקבלה כאן לנפש החיים (ג', ג), שתפיסתו זהה בנקודה זו.
33. ויחי תרל"ט, ד"ה פרשה.
34. שם.
35. שם.

ועל זה היה עיקר בריאת האדם. כי ודאי עיקר הקדושה שבאדם נתן בו הקב"ה, כמו שאומרים 'נשמה שנתת בי טהורה' כו', ורק האדם, לבוש גשמי אל הפנימיות, וצריך לתקן לבוש הזה להיות בטל להפנימיות.

6. כיצד חושפת עבודת האמונה את האמת?

האמונה היא ערך-על מכונן של האדם המאמין, באמצעותה הוא מתווה את דרך פעולתו בכל תחומי חייו. היא שייכת לעבודת האדם פנימה, ולמבטו החוצה כלפי המציאות הסובבת אותו ופעולתו בה. בעבודתו הרוחנית המקיפה את כל ישותו משכלו עד המעשה הפעוט ביותר, נקודת המוצא של האדם המאמין היא "הידיעה שיודע האדם היטב שכל אשר לו מהשם יתברך. כמו כן נתגלה אצלו הפנימיות, חיות מהשם יתברך".³⁶ החיות שבו היא נשמתו. הבנתו שזו חיות שניתנה בו מהבורא מביאה אותו למסקנה שמהותו הרוחנית היא רצון ד' שייחד אלוהותו עליו, לכן עליו כאדם לייחד את רצונו שלו במודעותו אל בוראו.³⁷ ולא רק אותו אלא את כל כוחותיו הנפשיים. זו היא עבודת הדבקות: "אמונה הוא הדבקות בשורש וחיות ה' יתברך".³⁸ דבקות ענינה חיבור³⁹ והתקשרות⁴⁰ של האדם בחיות שניתנה בו ובעולם על ידי ד'. לכן ישתדל האדם לדבק כל מעשה בחיות הפנימית שבו,⁴¹ על פי הדרכת התורה,

36. מטות תרל"א, ד"ה במדרש ובמקנה.

37. נח תרל"ג, ד"ה בזוה"ק.

38. שמות תרל"א, ד"ה א"ז.

39. השפת אמת משתמש ב'חיבור' כמילה נרדפת ל'דבקות': בראשית תרמ"ח, ד"ה וישבות; שם תרס"א, ד"ה וישלחו; לך לך תרמ"ב, ד"ה המדרש תנחומא; ויחי תרנ"ה, ד"ה במדרש; שם תרס"א, ד"ה ויחי יעקב; בא תרנ"א, ד"ה במצות תפילין; פקודי תר"ס, ד"ה במדרש ישלח; צו תרנ"ח, ד"ה אין צו; שמיני תרנ"ו, ד"ה במדרש חכמות; אמור תרל"ג, ד"ה במד' אמרות; במדבר תרל"א, ד"ה ובמדרש צדקתך; נשא תר"נ, ד"ה בענין ברכת כהנים; שלח תרנ"א, ד"ה בפסוק ונתנו; קרח תרל"ט, ד"ה בפסוק; שם תרמ"ו, ד"ה במדרש אח; מסעי תר"נ, ד"ה בפסוק; ואתחנן תרל"ה, ד"ה וזכרת; עקב תרמ"ו, ד"ה בפרשה; שם תרנ"ח, ד"ה בפרשת והי'. פסח תרל"א, ד"ה ברוך; שם תרנ"ה, ד"ה במדרש שיר השירים; סוכות תרמ"ו, ד"ה ביום הושענא רבה.

40. השפת אמת משתמש ב'התקשרות' כמילה נרדפת ל'דבקות': וירא תרמ"ח, ד"ה במדרש; תולדות תרס"א, ד"ה במדרש ואלה; ויחי תרס"א, ד"ה ויחי יעקב; תרומה תר"מ, ד"ה בפסוק; כי תשא תרל"א, ד"ה ברש"י; שם תרל"ב, ד"ה אך את שבתותי; שם תרמ"ג, ד"ה ומו"ז ז"ל; שם תר"נ, ד"ה בפסוק; ויקהל תרמ"ג, ד"ה במדרש ראו; ויקרא תרמ"ד, ד"ה במדרש; קדושים תר"ס, ד"ה במדרש; במדבר תרנ"ז, ד"ה במדרש הקרב; קרח תרנ"ג, ד"ה במדרש; פנחס תרל"ט, ד"ה במדרש; מטות תרמ"ב, ד"ה ומ"ש במדרש; שם תרנ"א, ד"ה בענין; מסעי תרמ"ד, ד"ה בפסוק. ואתחנן תר"מ, ד"ה במדרש ואהבת; עקב תרנ"ט, ד"ה בפסוק ועתה;

שתכוון את אופן הכוונה והדבקות של האדם בכל פעולותיו. אמנם הבחירה החופשית שניתנה לאדם מאפשרת עשיית מעשים שאינם מבטאים את החיות הפנימית ואף מסתירים אותה; אף שבהסתר חיותם של מעשים אלו היא מחיות הבורא,⁴² שהרי אין חיות בעולם שאינה ממנו, הופעת החיות במעשה כזה אינה מבטאת בנאמנות את החיות האלוהית. דרך עבודת האדם היא בהתרגלות עצמית לבטא בכל מעשה את האמת הפנימית שבו, זו התורה, והרגל נעשה טבע. ואף שעדיין אינו מגיע למדרגה שבה כל מעשה נעשה תוך נאמנות לחיות הפנימית שבו, רצונו הוא רצון אמת⁴³ ועתיד להתגשם.

לפי השפת אמת אמונה אינה שכל או רגש, אלא עמדה נפשית ודרך פעולה הבנויה על עומק תפיסה שכלית של מבנה המציאות, ומביאה להתבטלות האדם עם השגתו השכלית בפני האמת – חיות הבורא. היא עיקרון-על לבנייתו הרוחנית של כל יחיד מישראל וליחסו לסובב, ולכן אינה אחד מרגשות הלב וגם לא החשוב שבהם, אלא היא הכוח המכוון את כל רגשות הלב למטרתם.

7. דבקות על ידי יראת ד' וקיום מצוות

התהליך שמתחיל בהכרה שהכול חיותו יתברך, בצרוף בירור שכלי על חוסר יכולת האדם להשיג את גבורת ד' ועל הצורך לבטל את כל רצונותיו אליו, מביא את האדם להפנמת יראת ד' הגורמת שטבעו לא יסור לחטא, וכן להיותו מקושר בכל מעשה שעושה אל החיות הפנימית שהיא כוח הבורא באותו מעשה.⁴⁴ לדאגה הכללית לשמור כל מעשה אף של רשות שיהיה על פי רצון ד', מתווספת קומה נוספת בעשיית רצון ד' בקיום המצוות, שבזה האדם מחבר את האבר שבו מקוימת המצווה אל החלק המקביל בשורש נשמתו.⁴⁵ בזה האדם לומד לקשר את כוחותיו אל החיות הפנימית שבו, זו נשמתו, "כי זה פירוש אמונה להתדבק הכל אל שורש החיות".⁴⁶ הוא מקשר אליה באמצעות המצוות את כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, וככל שיתמיד בכך כן יזכה לחשיפתה של האמת הפנימית⁴⁷ ולא יחודה עם כוחות הגוף הגשמי.

שבת תשובה תרנ"ד, ד"ה שבת תשובה; שבת הגדול תרמ"א, ד"ה הענין; פסח תרמ"ג, ד"ה הג' מועדות; שם תרמ"ז, ד"ה במשנה; שבועות תר"מ, ד"ה בנוסח.

41. נשא תרל"א, ד"ה איש כי יפליא.

42. שמות תרל"א, ד"ה אא"ז.

43. מטות תרל"ב, ד"ה במדרש.

44. נשא תרל"א, ד"ה איש כי יפליא.

45. אמור תר"ס, בענין סמיכות נרות המנורה.

46. תולדות תרנ"ה, ד"ה בענין הבארות.

47. ויגש תרל"ה, ד"ה בזמר; מטות תרל"ב, ד"ה במדרש; שבועות תרל"ג, ד"ה ענין.

8. אמונה גם ללא ידיעה שכלית

האמונה אינה מצטמצמת לעבודה הרוחנית בתוך האדם, אלא היא גישה כוללת של האדם ביחס אל כל המציאות, באמצעותה הוא רואה כיצד כל דבר קטן או גדול נובע מחיות ד'.⁴⁸ ראייה זו כלפי המציאות מביאה את המאמין להימשך אחר ד' בכל דבר, גם בלא טעם והבנה שכלית,⁴⁹ תוך התגברות על הקושי להדבק במה שאין עיניו רואות,⁵⁰ מתוך ידיעה כי ישנה חיות אחת המופיעה בכל, שאליה הוא צריך לבטל את כל כוחות נפשו.⁵¹ ראייה זו נובעת מהעבודה הפנימית: שמירת המעשים שלא יסטו מחיותם הפנימית, ויונהגו רק על פי רצון ד', מהפכת את יחס האדם אל המציאות שסביבו. אין יותר מצרים בעולמו. אל הקשיים בחייו הוא מתייחס כמעטה חיצוני של הסתר על הפנימיות שהיא מד', ואם כן הקשיים יתהפכו לטובה. זו תולדה של אמונה הקבועה בליבו של האדם שהכול חיות ד',⁵² ושהעולם דומה למבנהו הפנימי של האדם, חיות במעטה גשמי הדורשת איחוד.

האמונה יכולה להיתפס כתגובת המאמין למצב של חוסר ידיעה שכלית, כאשר אינו משיג בשכלו את הדבר במציאות שהוא 'מאמין' בו. אולם השפת אמת רואה זאת כאמונה פחותה. את עיקר האמונה הוא רואה⁵³ במצב שבו לאדם ישנה ידיעה שכלית, ועם כל זאת הוא מבטל את השגתו וחכמתו, כמו את שאר כוחותיו, אל אותה חיות פנימית שבתוכו. אף שאין השגתו את הבורא ואת מהות החיות הרוחנית בעולם שלמה, צריך האדם להאמין בקיום החיות, ובזאת הוא גורם לגילוי האמת.⁵⁴ ככל שהשגתו גוברת, האמונה גורמת לאדם לבטל אותה יותר ויותר אל הבורא.⁵⁵ השפת אמת מגדיר את שתי המדרגות: "אחת אף שאין האדם יודע כלום, ועם זה מאמין בהקב"ה. וזה מביאו שיוכל להשיג גם כן. ואחר כך צריך להאמין על ידי ההשגה עצמו, שידע שאי אפשר להשיגו כלל".⁵⁶ המדרגה הראשונה היא הנמוכה בעיני השפת אמת, אמונה בלא ידיעה, מדרגה שאין למאמין השגה בסוד החיות האלוהית. אולם האמונה החכיבה לפני ד' היא לאחור שאדם זוכה לקצת השגה, והוא מבין שאינו יכול להשיג את הבורא. מתוך כך הוא מתעלה ומבטל את עצמו עם החכמה שבו, שהיא

48. פסח תרל"א, ד"ה אלהי מסכה; מטות תרל"ג, ד"ה במדרש ונשבעת; שבועות תרל"ג, ד"ה ענין.

49. פסח תרל"ט, ד"ה בפסוק משכני.

50. לך תרמ"ט, ד"ה במדרש; וירא תרנ"ו, ד"ה במדרש.

51. פקודי תרל"א, ד"ה ובמדרש פקודי.

52. שמות תרל"א, ד"ה אא"ז.

53. פסח תרמ"ד, ד"ה עוד במדרש.

54. ויגש תרל"ה, ד"ה בזמר.

55. כי תבוא תרל"ח, ד"ה במדרש שמוע.

56. בשלח תרל"ג, ד"ה ויאמינו.

לעולם תישאר השגה מצומצמת ביחס לאין סוף, ומאמין בד' - כלומר מבטל כל כוחותיו לחיותו.⁵⁷

אף אם רכש מדרגת צדיק, יבין האדם כי עדיין עומד הוא מבחון, וישתדל באמצעות האמונה לבטל עצמו יותר לבורא, ובכך יקיים את המדרגות שכבר השיג.⁵⁸ ככל שיתעלה במדרגות אמונתו יגבר גילוי ההסתר, "שכפי מה שמאמין שיש בחינה גנוזה מהש"י אף שנסתר מבחון, כך זוכה להתגלות הפנימיות".⁵⁹

9. סיכום מהלך עבודת האמונה

גילוי האמת אם כן אינו פעולה חד פעמית. מדובר במהלך ארוך של התעלות רוחנית של האדם, המתחילה בנפשו פנימה, בדאגה לכל מידה ומידה ממידותיו שתבטא נאמנה את פנימיות נשמתו, וכן דאגה לכל פעולה שלו שתהיה תואמת לפנימיותו, כך בכל מידה טובה ובכל מעשה של מצווה. האמונה מכוונת גם את כל רגשות האדם למטרה זו. ביחסו לסובב אותו, תביא האמונה את האדם ליכולת חשיפת האמת הפנימית הקיימת במציאות, כשמדרגת אמונתו מביאה את הפנימיות להיחשף. כפי אמונת האדם שחיות הכל למעלה מהטבע, כך יוכל להרגיש את השראת השכינה הקיימת בכל מקום. כשהכרתו של האדם ברורה לו, והוא פונה לברר בכל דבר את חיות ד' שבו, הוא יכול להטות את הכל אליה.⁶⁰ חשיפה זו אינה משימת יחידים, אלא עבודת כלל ישראל לתקן את המציאות בעולם הזה, ובכך נחשפת המוכנות הנפשית המיוחדת לישראל - להימשך אחר הבורא.⁶¹ בעבודה זו טמון המפתח אל הגאולה: "ועל ידי שנמשכין אחר הפנימיות ויודעין שהוא רק הסתר, ממילא אין משגיחין על החיצוניות כלל, ועל ידי זה נגאלין מכל מיצר".⁶² בעשיית עבודה זו על ידי עם ישראל, הגאולה האישית הופכת לגאולה עולמית ולהתרוממות רוחנית של כל המציאות כולה. בהתגלות האמת המלאה במציאות לא יהיה עוד מקום לאמונה,⁶³ כי העולם יגאל אז מהסתר הטבע החומרי, והנהגת ד' אותו תהיה אז ללא התלבשות בטבע,⁶⁴ אלא כמערכת אחדותית עם הפנימיות. האמונה היא האמצעי להגיע למצב

57. פסח תרמ"ד, ד"ה עור במדרש.

58. כי תבוא תרל"ח, ד"ה במדרש שמוע.

59. שם תרל"א, ד"ה במדרש.

60. תרומה תרל"ג, ד"ה ברש"י.

61. בא תרל"ט, ד"ה במדרש משכו.

62. שמות תרל"א, ד"ה אא"ז.

63. ויחי תרל"ט, ד"ה פרשה.

64. שלח תר"ן, ד"ה בפרשת ציצית. במהלך התיקון יכולים יחידים להתעלות למדרגה זו.

זה, אך היא גם מטרה - מפני שכל הסתרת הפנימיות באה כדי לברר את מדרגת האמונה,⁶⁵ דבקות מקיפה של כל כוחות האדם בחיות האלוהית.

ג. תכני האמונה

בדבריו על תוכן האמונה, מגדיר השפת אמת עיקרי אמונה. נבחן אותם ביחס להגדרת האמונה שראינו לעיל, כדבקות בחיות ד' בעולם שדרכה הוא מנהיג את הבריאה.

1. שני עיקרי אמונה: החידוש והבחירה

בדרשה הבאה נראה כי השפת אמת קובע שני עיקרי אמונה (כא תרל"ח, ד"ה במדרש כובד):

הענין כי באמת בריאת יש מאין הוא פלא גדול להבורא יתברך שנבדל מן הגשם. ואין בשכל אדם להשיג, איך במאמרו וברוח פיו אשר הוא אין סוף בלי כח בגשם, ואיך יבא מזה הגשמיות. אמנם יותר פלא מזה הוא בחירה זו, שנתן לנבראים אשר יוכלו עוד לעשות נגד רצונו יתברך, אף כי הוא מחיה את כולם בכל עת וכל מקום, אך כי הוא כל יכול. וב' אלו הענינים הם עיקר האמונה והוא אמונת החידוש ויציאת מצרים. שביציאת מצרים הראה הבורא יתברך כי הבחירה ברשותו כמו שכתוב 'אני הכבדתי'.

לפי השפת אמת, לא רק את ממשות הבורא אין אנו יכולים להשיג, אלא אף את יצירת הבריאה - כיצד מהבורא, שהוא מציאות רוחנית אינסופית מופשטת מכל גשמיות, נוצרה המציאות הגשמית. לדבריו פלא הבחירה החופשית של האדם אף עולה על כך. קביעתו מובנת לאור תפישתו היסודית כי חיות הכול היא מהבורא, והפלא שבכך בולט במיוחד: כיצד ד' מאפשר לאדם להשתמש בחיות שהוא נתן בו כנגד רצונו הוא, ובמיוחד לאור העובדה שחיות זו מתחדשת באדם החוטא בכל רגע, אף תוך כדי החטא?

שני עקרונות אלו מתבררים מתוך יציאת מצרים, ומכאן שאמונה ביציאת מצרים אינה רק אמונה במאורע היסטורי שקרה בעבר. נקודת הציון ההיסטורית של הופעת עם ישראל בעולם שייכת למושג זכרון יציאת מצרים, בעוד אמונה ביציאת מצרים מתפרשת על ידו כאמונה בבחירה חופשית. העובדה שביציאת מצרים היה צורך בפעולת הכבדה בידי ד', שתשלול את הבחירה החופשית מפרעה, מוכיחה כי לאדם יש בחירה חופשית לעשות כנגד רצון ד' עם החיות שהוא נתן לו, וכי אף היא בשליטת ד', שהרי הכביד את לב פרעה ושלל ממנו את הבחירה. בנתינת בחירה חופשית הטיל ד' על האדם אחריות מוסרית למעשיו, ועליו לשקול כל פעולה שהוא

65. ויחי תרל"ט, ד"ה פרשה.

נוקט בכל תחומי חייו, כי הקשר אל יוצר המציאות ומשימת מימוש השליחות המוטלת עליו בחייו הינם בשליטתו.

השפת אמת רואה אם כן בשתי נקודות אלו את עיקרי האמונה שאדם צריך להאמין בהם:

א. אמונת החידוש - יצירת ד' את המציאות הגשמית;

ב. האמונה ביציאת מצרים - אמונה בבחירה חופשית.

תכני אמונה אלו מובנים על פי הגדרת השפת אמת את האמונה כדבקות בחיות ד'. הם כוללים אמונה בחידוש העולם במבנה של חיות ד' המחיה בנסתר את המציאות הגשמית בפנימיותה, ובחירה חופשית הנותנת משמעות מוסרית לפעולת האדם, הקרוה לאחוז באמת זו, לחשוף אותה במעשיו ולאחדה עם המציאות הגשמית.

2. שלושה עיקרים, ובמרכזם: הנהגת ד' את העולם

האם אלו הם שני עיקרי האמונה הבלעדיים על פי השפת אמת, או שכוונתו במילים 'עיקרי אמונה' היא ליסודות אמונה חשובים אך לא בלעדיים? שאלה זו מתעוררת לאור הגדרה נוספת של השפת אמת (לך לך תרמ"ט, ד"ה במדרש):

כי עיקרי האמונה הם שלשה כמו שביאר החסיד ז"ל⁶⁶ היה הוה ויהיה. שצריכין להאמין כי השם יתברך ברא הכל. ושהקב"ה הוה ומנהיג ומחיה ומחיה את הכל... האמונה השלישית שלכסוף יהיה ה' אחד ושמו אחד.

כאן מביא השפת אמת שלשה עיקרי אמונה. העיקר הראשון זהה לזה שבמקור הקודם - אמונת החידוש. עיקר זה הוא היסוד לתפיסת האמונה: ללא חידוש העולם בידי הבורא, אי אפשר לדבר על חיותו שנמצאת בו ועל שכתובת אליה אנו פונים, כך שעיקר זה הוא בעצם תנאי מוקדם לקיום האמונה. אולם עובדת בריאת העולם בידי ד' בעבר אין בה די להגדרת משמעותה לאדם, לשם כך יש לדעת: מה המבנה שבו ד' יצר את הבריאה, ומהו הקשר שלו אליה לאחר בריאתה? שאלה זו מוכרחת להישאל, כי האופן שבו המערכת נוצרה נועד להביא את הבריאה למטרתה, והוא המגדיר את תפקיד האדם בעולם.

התשובה מתבררת על ידי העיקר השני, שד' מהווה מנהיג ומחיה את הכל, עיקר המקשר אותנו להגדרת האמונה לפי השפת אמת כדבקות בחיות זו. על עיקר זה השפת אמת מרחיב מאוד בדבריו במקומות רבים, מתוך רצון להשריש אותו לחסידיו בדרשותיו.⁶⁷ לעיתים מרחיב עליו השפת אמת, ולעיתים מבאר רק חלקים הכלולים

66. יוסף יעב"ץ, מאמר האחדות פרק א, ד"ה עיקר האמונה; פרק ג, ד"ה הנה נתבאר.

67. השפת אמת מדבר על כך בעשרות מקורות בנוגע להגדרת האמונה, כפי שפירטנו בהערות לעיל, וכן כאשר מדבר על תוכן האמונה או פעולתה. על תוכן האמונה עיין: וירא תרנ"ה, ד"ה במדרש ויפקח; ויגש תרל"ה, ד"ה בזמר; שמות תרל"א, ד"ה א"ז; תרומה תרל"א, ד"ה

בעיקר זה, כפי שנראה במקורות כאלה להלן. על פי זה נוכל לומר כי דבריו על הבחירה החופשית כעיקר אמונה, שהובאו לעיל, הם פירוט של אחת הנקודות הכלולות בעיקר השני המרכזי, שד' מהווה מנהיג ומחיה את כל המציאות. הנהגת ד' את המציאות נעשית בין השאר באמצעות הבחירה החופשית של האדם.

העיקר השלישי הוא האמונה בתיקון העולם, בהתגלות ד' העתידה שהיא תכלית הבריאה ועבודת האדם בעולם. מבחינת האדם אפשר לחלק את שלושת עיקרי האמונה שמונה השפת אמת, שהם "היה הווה ויהיה", לשניים: עבר ועתיד, שהינם נקודת מוצא ונקודת מטרה ותקווה, ולעומתם ההווה שהוא המשמעותי ביותר עבור האדם. האדם חי את חייו בהווה, והעובדה שבמשך חיי האדם ד' מחיה את המציאות, פועל בה ומצפה מהאדם לקדמה אל העתיד הנכסף, היא המשמעותית ביותר לגביו. לכן הגדיר השפת אמת את האמונה, שהיא פעולת האדם בהווה, כדבקות בחיות ד' שהיא יסוד הבריאה והאמצעי להנהגתה, והפך בזה את העיקר השני למרכזי.

במקום נוסף שבו השפת אמת מדבר על שלושה עיקרי אמונה (שם הוא מקביל אותם לשלוש בחינות בשבת), הוא מביא את האמונה בבריאת העולם ובתיקונו העתידי, ועיקר נוסף - אמונה בהשגחתו.⁶⁸ גם כאן נבחרה בחינה אחת מהעיקר השני של הנהגת ד' את העולם בהווה - השגחתו, לבטא עיקר זה. בתשעה מקומות השפת אמת מדבר על עיקרי אמונה,⁶⁹ ובמקומות אחרים שבהם הוא מדבר על תוכן האמונה, הוא מרחיב את העיקר השני העוסק בהנהגת ד' בהווה. גם אם ישתמש במילה 'עיקר', יש לפרש את דבריו שכוונתו לדבר חשוב המייצג חלק מהעיקר השני, ולא לעיקר העומד בפני עצמו, בדומה להסברנו בנוגע לבחירה החופשית ולהשגחת ד'.

3. האמונה בהנהגת ד' - גם בגלות, גם בתוככי האדם

כך רואה השפת אמת את עיקר אמונת ישראל בעובדה שד' מחיה בכל רגע את מעשה בראשית, ומשגיח על הכלל והפרט בבריאה בכל שעה,⁷⁰ כאיש אשר נושא את בנו. אמונה זו נדרשת אף בגלות:⁷¹ ההשגחה העליונה שפועלת לטובה על ישראל כוללת גם את גזירות האומות עלינו,⁷² שהרי אף שד' רם ונישא לא יצא דבר מהשגחתו.

במדרש. פסח תרל"א, ד"ה אלהי מסכה; שם, ד"ה ברש"י שר. בעניין פעולת האמונה נדון להלן.

68. יתרו תרנ"ב, ד"ה בפרשה.

69. לך לך תרמ"ט, ד"ה במדרש; ויגש תרנ"ו, ד"ה במדרש אחד באחד; בא תרל"ח, ד"ה במדרש כובד האבן; יתרו תרנ"ב, ד"ה בפרשה זכור; צו תרל"ה, ד"ה זאת; שבת הגדול תרנ"ג, ד"ה במדרש; פסח תרמ"ז, ד"ה והניף; פסח תרנ"ה, ד"ה במדרש אז ישיר; שלח תרס"א, ד"ה בפרשת חלה.

70. צו תרל"ה, ד"ה זאת.

71. דברים תרמ"ד, ד"ה וכתוב.

58 חנוכה תרל"ז, ד"ה כשעמדה.

לאמונה בכך זכו ישראל ביציאתם ממצרים,⁷³ והאמונה כוללת גם את הנהגת הטבע שכולה פועלת מחיות ד'.

עיקר נוסף, דהיינו יסוד חשוב באמונת האדם, הוא שד' רחוק ביותר מהאדם ועם זאת קרוב אליו מכל דבר קרוב.⁷⁴ מרחק אין סופי מפריד בין האדם כיצור גשמי לבין האין סוף, ועם זאת חיות ד' נמצאת בתוך האדם, בנשמתו שהיא ניצוץ מהתורה⁷⁵ ובצורה נסתרת יותר אף בגופו. על כן ד' מצוי לאדם בכל עת. משמעותו הגדולה של יסוד זה היא שמאמץ האדם להיאחז באינסוף אינו נעשה מחוץ לערך העליון, תוך שההתעלות המתמדת משאירה את האדם בלא חיבור אמיתי אל הבורא; האמת העליונה חודרת בכל ישות האדם, ונותנת ערך אידיאלי לכל מעשיו. כל צעד נוסף לדבקות של אדם מישראל, כתוצאה מאמונתו בחיות מד' שבתוכו,⁷⁶ מגביר את חשיפתה בו ואת שייכותו אליה. על אדם מישראל לדעת כי הוא יכול לבוא למדרגה עליונה אם רק ירצה באמת.⁷⁷

השפת אמת מבאר את תוכן האמונה בד' אחד, שאין דבר בעולם רק ד' לבדו.⁷⁸ תוכן זה הוא בעצם לב התפיסה שהאמת המוחלטת היא נשמת העולם וחיותו. הוא מחדש כי גם אם אין משיגים זאת כראוי יש להאמין בזה,⁷⁹ דהיינו לפעול עם כל כוחות האישיות לדבקות בחיות זו.

ד. פעולת האמונה

בתפישת השפת אמת האמונה היא אבן יסוד מרכזית בחיי האדם והעולם. לכן בחינת פעולת האמונה בעולם, בחיי היחיד והכלל, תברר את השפעתה הרחבה שהיא תוצאה של מרכזיותה. בחיי היחיד כמו בחיי הכלל, האמונה היא הדרך שבה בונה האדם את כוחותיו הנפשיים, ובכך משתייך אל הכללות ולחשיפת האמת הנסתרת בעולם. האמונה היא האמצעי להבאת מלכות ד' לידי גילוי ולהבאת גאולה לעולם.

במקומות רבים מדבר השפת אמת על פעולת האמונה כגילוי הפתח לאמת,⁸⁰ הן בשלבי הביניים בחיי האדם הפרטי או הכלל, והן כשלב בתיקון העולם העתידי.

73. פסח תרנ"ה, ד"ה במדרש אז.

74. ויגש תרנ"ו, ד"ה במדרש אחד.

75. נצבים תרנ"ט, ד"ה במדרש לא.

76. ויגש תר"מ, ד"ה במדרש מים; פסח תרל"ה, ד"ה אלהי מסכה.

77. פסח תרל"ב, ד"ה אז ישיר.

78. כוונתו שכל הנמצאים בעולם קיימים ופועלים מכוח החיות האלוהית הנסתרת בתוכם.

79. ויגש תרל"ה, ד"ה בזמר.

80. וירא תרנ"ה, ד"ה במדרש ויפקח; שם תרנ"ו, ד"ה במדרש; ויגש תרל"ה, ד"ה בזמר; ויחי תרל"א, ד"ה אא"ז; שם תרל"ה, ד"ה במדרש פרשה; שם תרל"ט, ד"ה פרשה זו; שמות

1. האמונה בשלבי חיי האומה: במדבר ובגלות

נזכיר שוב כי אחדות הבורא משמעה שכל המציאות היא אחדותית, כלומר, ביטוי של מגמה אחת, נשמה אחת, חיות אחת. חשיפת החיות הנסתרת כמקיימת הכל, כולל ההוויה הגשמית, היא למעשה עדות על ד' כמחיה העולם, והנהגת העולם על ידה לא בסתר כהיום, אלא בגלוי, תביא לדבקות ההוויה בבוראה. הנהגת העולם במצב זה תהיה הנהגה ניסית על טבעית,⁸¹ כשהטבע אינו עוד מחסום בפני חיות ד' המקיימת אותו, אלא שותף מלא בגילוי, גילוי מלכות ד' בעולם.

לאור זאת מסביר השפת אמת את המהלך שעובר עם ישראל בראשית דרכו, כמסופר בתורה. משימת התעלות הבריאה הוטלה על כתפי עם ישראל, ולשם כך ניתנה לו נשמה מיוחדת משורש אותה אחדות הבורא. בתחילת קיומו של ישראל כעם, הופיעה בו הנהגה על טבעית,⁸² שחשפה את מלכות ד' במציאות. משה רבנו השקול כנגד כל ישראל היה בפועל במדרגה עליונה זו, האמורה להתגלות בעתיד, ועם ישראל היה אמור להיות מונהג על ידו בהנהגה ניסית גם בכניסה לארץ ישראל. אולם חטאם של דור המדבר גרם לכך שאיבדו את מדרגתם, ועם ישראל ירד להנהגה שבתוך הטבע – אמונה⁸³ בהנהגת ד' הנסתרת, ולכן משה לא היה יכול להמשיך להנהיגם עוד ולהכניסם לארץ.

גם בהקשר זה כולטת גדולתה של האמונה כמטרה ולא רק כאמצעי: השפת אמת קובע כי חזרת ישראל לאמונתם לאחר קריעת ים סוף, "ויאמינו בה" ובמשה עבדו", הייתה חביבה לפני ד' יותר מאשר הנסים והנפלאות.⁸⁴

מכאן ולאורך הדורות, עם ישראל פועל לגילוי האמת בעולם על ידי האמונה. ראינו שהשפת אמת מונה בעיקרי האמונה את האמונה שבעתיד יהיה ד' אחד ושמו אחד; לשיטתו יתפרשו הדברים שהחיות הפנימית בעולם הנסתרת כעת, היא שם ד', תהיה גלויה בהופעתה המאחדת אותה עם מסגרתה – העולם הגשמי מזה, ועם שורשה – אחדות הבורא האין סופי מזה, ואז יהיה ד' אחד ושמו אחד.⁸⁵ זהו מצב של גילוי שלם

תרל"א, ד"ה אא"ז; שם תרל"ד, ד"ה ברש"י; בא תרל"ב, ד"ה במדרש כוכב; בשלח תר"מ, ד"ה ענין; בהעלותך תרל"ה, ד"ה והאספסוף; כי תבוא תרמ"ח, ד"ה במדרש גדול; שבועות תרל"ג, ד"ה ענין קריאת.

81. בא תרמ"א, ד"ה בפסוק החודש; ואתחנן תרל"ה, ד"ה ובפסוק אתה.

82. אמור תרמ"ט, ד"ה ונקדשתי.

83. וארא תרל"ז, ד"ה ברש"י; שם תר"מ, ד"ה בפסוק וארא; במדבר תרנ"ו, ד"ה בפסוק; חוקת תרמ"ג, ד"ה בענין.

84. פסח תרל"ה, ד"ה ברש"י.

85. אחרי מות תרנ"א, ד"ה כמעשה.

של האמת, שהעולם שואף אליו, והאמונה מובילה לקראתו. עם ישראל הוא השליח לגילוי האמת הן בעשייתו את המצוות שבהן שורה חיות ד', והן בעשיית מעשיו תוך דבקות בחיות ד' הפנימית.

שיאה של משימה זו הוא בגלות. הגלות היא מצב של גזירה, מצב של חושך, שבו כל מסגרות חיי הכלל פורקו, וממילא החיות הפנימית נמצאת בהסתר רב. בנוגע לגלות קובע השפת אמת: "כל ההסתר הוא כדי לברר מדת האמונה".⁸⁶ כבר ראינו שהאמונה היא גם אמצעי וגם מטרה, וכעת ראייה זו באה לידי ביטוי גם בתפישת הגלות, כמכוונת למטרת ברור האמונה. הדברים מתחדדים יותר לפי דברי השפת אמת על עם ישראל כמטרת הבריאה: "ועיקר המכוון בבריאה היה לבני ישראל... כי בהכרח יש ענין דבקות בשורש הבריאה אל הבורא יתברך. וזאת הנקודה התקשרות כל העולם בו יתברך נמסר לאברהם... ובכח זה יש לבני ישראל דבקות למעלה מן הטבע. ובכח זה ניתן לו ארץ ישראל שהוא ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה וכן כל השפע שבא לעולם בני ישראל מקבלין אותה בדרך מיוחד מאתו יתברך בלי צמצומים רבים".⁸⁷ בני ישראל הם נקודת החיבור, המפתח לדבקות הבריאה בבורא, והם הצינור שדרכו השפע הרוחני מוזרם לעולם. כשתתברר תודעתם כי הם פועלים מכוח חיות ד' כגרזן ביד החוצב,⁸⁸ יפעלו ויביאו לביטול כל הבריאה אל רצון ד', ובזה ימשיכו חיים אל כל הבריאה.⁸⁹ כיון שכל התגלות ד' בבריאה תלויה בישראל,⁹⁰ הרי שבכרור כוח האמונה בישראל יתחזק גילוי האלוהות בבריאה. לכן הסתר הגלות, המחייב התגברות כוח האמונה בישראל, יביא בסופו של תהליך להגברת גילוי ד' בבריאה. אם כן, מטרת הגלות היא גילוי ד' ברמה הגבוהה ביותר.

בנוסף, ניתן לומר בביאור כוונתו שכדי שתצליח האמונה במשימתה המרכזית - גילוי האמת, האמונה חייבת להיות במלא עוצמתה. כיוון שהאמונה היא דבקות בחיות הנסתרת, מצבים קשים של הסתר מחייבים מדרגת אמונה גדולה יותר. על ידי הגלות יתחזק האמצעי שבידי הכלל לקרב את גאולתו. עם התחזקותה של האמונה בגלות, בהיותה הדרך לחשיפת הנסתר, היא הופכת להיות כלי שלם יותר שבאמצעותו יוצאים מהגלות אל הגאולה.⁹¹

86. ויחי תרל"ט, ד"ה פרשה זו.

87. לך תרנ"א, ד"ה במדרש.

88. בראשית תרל"ב.

89. יתרו תרמ"ט, ד"ה בפסוק; ראש השנה תרנ"ז, ד"ה החיים.

90. שמות תרנ"ב, ד"ה במדרש אני ישנה.

91. על האמונה כתיקון הגלות עיין עוד: חיי שרה תרנ"ב, ד"ה בשם מו"ז; ויצא תרנ"ג, ד"ה

סולם מוצב; מקץ תר"נ, ד"ה במדרש; ויחי תרל"ט, ד"ה פרשה זו; שמות תרל"ד, ד"ה

ברש"י; דברים תרמ"ד, ד"ה וכתוב; פסח תרל"ט, ד"ה אז ישיר.

2. השפעת האמונה על היחיד ומדרגתו הרוחנית

לא רק מגלות הכלל גואלת האמונה. כעומדת ביסוד גישת האדם היחיד לכל מעשיו, האמונה היא הדרך להתמודד עם כל קשיי האדם בעולם הזה, וגם עם עצם מציאותו בעולם של פירוד וחוסר אחדות.⁹² במצב של קושי נדרשת השגחת ד'. ניהול מציאות ההווה בעולם הזה בידי ד' כולל את השגחתו על העולם בכלל ועל ישראל בפרט, והוא נעשה באמצעות חיות ד' שבכל נברא. גם כאן האמונה ממלאת תפקיד פעיל, כיוון שהיא מחזקת את החיבור לחיות האלוקית ומתוך כך את השפעתה. לכן עוצמתה היא הקובעת את מידת ההשגחה: "ובאמת כפי התחזקות אמונת האדם כן נעשה עמו".⁹³

על אמירת חבקוק "צדיק באמונתו יחיה"⁹⁴ דרשו חז"ל: "אפילו צדיקו של עולם",⁹⁵ כלומר ד'. מבאר השפת אמת שהכוונה היא שהקדוש ברוך הוא משרה שכינתו, שהיא חיותו, לפי מידת האמונה של ישראל.⁹⁶ ולא רק השראת השכינה, אלא כל השגחתו על עם ישראל היא לפי מדרגת אמונתם,⁹⁷ ואופן הנהגתו אותם הוא בהתאם לאופן אמונתם. לדוגמה: קיום האמונה של ישראל לפני משורת הדין מביא שד' יעשה עימם לפני משורת הדין.⁹⁸

בדומה לכך מנהיג ד' את היחיד: "כך סידר הקב"ה אשר הנהגה שלו יתגלה לכל אחד כפי האמונה, כך מקבל חיות מחי החיים".⁹⁹ מדרגת אמונתו של היחיד קובעת את כמות החיות שהוא מקבל, מה שמאפשר לו לגלות מדרגות אמונה נוספות. זאת ועוד, אמונת האדם היא גם בעצם קיום החיות האלוהית בו. כפי המידה שיאמין האדם בכך, כך ד' יתגלה אליו.¹⁰⁰ עיקרון זה חל גם על חלקי האמונה, כגון אמונת האדם בהשגחת ד': כפי אמונתו שהכול מאת ד' יתברך כך תתגלה אמת זו אל האדם.¹⁰¹

92. על כך עיין: בא תרל"ב, ד"ה במדרש כובד; תצוה תרמ"ט, ד"ה במדרש; פקודי תרל"א, ד"ה ובמדרש פקודי; בהעלותך תרל"ג, ד"ה עשה; וילך תרמ"ד, ד"ה בפסוק ואעידה; פסח תרל"א, ד"ה בכל דור.

93. במדבר תרל"א, ד"ה אא"ז. עיין עוד: דברים תרמ"ב, ד"ה בפסוק; שם תרמ"ד, ד"ה וכתוב; עקב תרל"ה, ד"ה והיה; פסח תרנ"ה, ד"ה במדרש אז.

94. חבקוק ב', ד.

95. קהלת רבה ג', ט, א.

96. ויחי תרנ"א, ד"ה בפסוק.

97. וילך תרמ"ד, ד"ה בפסוק.

98. עקב תרל"ה, ד"ה והיה.

99. בשלח תרנ"א, ד"ה בפסוק ויאמינו.

100. שבת תשוכה תרס"ב, ד"ה שובה.

101. תרומה תרל"א, ד"ה במדרש.

הדברים אמורים אף לגבי השגחת ד' הפרטית על האדם, שהיא לפי התגלות האמונה.¹⁰²

האמונה אינה רק מסייעת ליחיד להתמודד עם קשיים ולזכות להשגחה, אלא היא גם מרוממת אותו בעבודתו הרוחנית. היא עוזרת לו להימשך אחר ד'¹⁰³ ואחר הקדושה.¹⁰⁴ היא חלק מהכנתו לתפילה,¹⁰⁵ נותנת קיום למעשיו¹⁰⁶ וממלאת אותו שמחה.¹⁰⁷ נראה עתה כמה מדרגות רוחניות גבוהות המושגות באמצעות האמונה.

התורה היא כוחם הנשמתי של ישראל, תמצית האחרות הנמצאת בנשמתם, והיא נותנת להם את הכוח לחשוף את האחרות בעולם. לכן האמונה, שעניינה גילוי האחרות, מביאה לגילוי אור התורה לאדם, והיא נדרשת להפנמת הידיעה כי בתורה שבעל פה זוכה האדם רק לאחר עמל ולפי רמת הכנתו לקבלה.¹⁰⁸ באמצעות האמונה, התורה נותנת חיים לאדם, והוא זוכה להארתה,¹⁰⁹ וכן להבנת טעמי מצוות שהיו נסתרים ממנו.¹¹⁰ כאשר יתברר לאדם בתודעתו כי כל החיות שבו היא מד', דבקותו בה תביא גם לחשיפה והתגלות חלקו בתורה.¹¹¹

כיון שמכוח האמונה נחשפת המציאות הפנימית שהיא חיות הכל, ממילא באה מכוחה גם הוצאת הברכה הטמונה בכל דבר, כולל גילויה בממד הזמן ביום השבת.¹¹² כמוכן היא מגלה גם את המדרגה הפנימית העליונה שבשבת, את קדושתה.¹¹³

שיא ההתעלות הרוחנית בישראל הוא הנבואה. כל המאמץ הרוחני של האדם מכוון להגיע לדבקות באמת הנסתרת, והיא פעולת האמונה. המאמץ להתאמת כל המעשים אל פנימיות האדם תביא אותו בשיא אל חשיפת האמת ולנבואה. אך חידוש גדול מחדש השפת אמת בנוגע לגובה המדרגה שאליה יכולה האמונה להביא את האדם:

102. קדושים תרל"ו, ד"ה בפסוק.
103. עיין: בשלח תרנ"ט, ד"ה במדרש; שם תרס"ד, ד"ה כתיב ויאמינו.
104. שמות תרל"ד, ד"ה ברש"י.
105. אחרי מות תרנ"ד, ד"ה במדרש זאת.
106. כי תבוא תרל"ח, ד"ה במדרש שמוע.
107. פסח תרנ"ה, ד"ה במדרש אז.
108. וירא תרנ"ה, ד"ה במדרש ויפקח; תרומה תרל"א, ד"ה במדרש.
109. קדושים תר"נ, ד"ה במדרש וכי; סוכות תרמ"א, ד"ה כתיב יפתח; חנוכה תרל"א, ליל ד ד"ה אא"ז; פסח תרל"ה, ד"ה ברש"י ישר.
110. חקת תרל"ב, ד"ה ברש"י לפי.
111. חקת תרל"ג, ד"ה זאת חקת.
112. על כך עיין: נח תרנ"ז, ד"ה ארור; חיי שרה תרל"ד, ד"ב במדרש על; חיי שרה תרס"א-ב, ד"ה וכתיב אדם; ויקהל תרל"ז, ד"ה ויקהל משה; פקודי תרמ"א, ד"ה במדרש איש.
113. כי תשא תרמ"ח, ד"ה עוד יתבאר; עקב תרל"א, ד"ה מנוחת אהבה.

"הודיע כי בני ישראל בחושך, על ידי האמונה יכולין לכוון דעת אביהם שבשמים יותר מכל הנביאים, והמה רואין למעלה".¹¹⁴ לדברי השפת אמת, נפילת ישראל ממדרגת האמת הגלויה, שזכו אליה במתן תורה, גרמה לעירוב הרע מחדש במציאות העולם הנפרד; כעת על ישראל לברר את המציאות באמצעות האמונה. אף שנפלו ממדרגתם הם עדיין נשארו קשורים באחדות הנסתר, והתיקון נעשה באמצעות בניית המשכן. זהו יתרונה של מדרגת האמונה על האמת, אף שהיא נמוכה ממנה; ישראל יכלו לכוון על ידי האמונה את אופן תיקון העולם הנפרד, מה שהנבואה הבאה מעולם העליון אינה יכולה להדריכם בו.¹¹⁵ האמונה מדריכה את ישראל בתיקון עולם החומר, וגורמת להשראת שכינה עליהם, כאשר הם מכינים את עצמם ככלי להופעתה כפי שהיה בבניית המשכן. עוצמת האמונה קובעת את מידת גילויה, כמו את התגלות כוח הנבואה לאדם.¹¹⁶

בשפת אמת יש אזכור יחידי של האמונה בהקשר האמונה בצדיק. ברומה לאמונה בחיות הפנימית והביטול אליה שגורמות לגילוייה, כך האמונה בצדיק והביטול אליו מאפשרים להדבק במעשיו. זאת הייתה טעות המרגלים שלא בטלו עצמם ליהושע וכלב.¹¹⁷ העובדה שהשפת אמת שהרבה לעסוק בברור מהות הצדיק, תפקידו והשפעתו בעולם,¹¹⁸ מזכיר פעם יחידה בלבד את האמונה בו, בעוד את הביטול אליו הוא מזכיר בשישה מקומות,¹¹⁹ מצביעה על תפיסתו את קשר החסיד עם רבו כבנוי על קבלת הכוונה רוחנית ולא על תלות רוחנית. הדבר שונה מהתפיסה הנפוצה בחסידות של תפקיד הצדיק בחיי החסיד.

ה. טבעיות האמונה בישראל

כשהקדוש ברוך הוא התגלה למשה בסנה, הוא העיד על ישראל שהם "מאמינים בני מאמינים" (שבת צז, א). הגדרה זו מציינת לפי השפת אמת את המהות האמיתית של ישראל. כאמור, האמונה מביאה לדבקות, כלומר דבקות כל אחד על כל כוחותיו האישיים בחיות הכללית. להשגת דבקות זו בידי האדם, יש צורך שכל עולמו הנפשי יתאים לכך. רק בישראל, שהאמונה נטועה בהם מאבותיהם, הנפש בנויה כפי הנדרש

114. פקודי תרמ"ג, ד"ה ובמדרש ויביאו.

115. פקודי תרמ"א, ד"ה במדרש.

116. תרומה תרל"ג, ד"ה ברש"י ויקחו; בהעלותך תרנ"ט, ד"ה בפסוק; חנוכה תרל"ו, ד"ה כתיב נתת; פסח תרל"ט, ד"ה בפסוק משכני.

117. שלח תרל"ח, ד"ה בפסוק אל.

118. 'צדיק' ביחיד או רבים מוזכר 1678 פעם בשפת אמת.

119. תצוה תרמ"א, ד"ה ויקחו; פורים תרמ"ב, ד"ה בפסוק; שם תרמ"ג, ד"ה ענין; שם תרמ"ז, ד"ה וכתוב; שלח תרל"ח, ד"ה בפסוק; וילך תרל"ד.

לדבקות בשורש הבריאה. "ובאמת אין אמונה רק בבני ישראל"¹²⁰. כשהיחיד שייד לאומה שכוחות נפשה תואמים לכך, הוא יכול להביא את עצמו לגיוס טוטאלי של הכוחות להתדבקות בד'. אומה כזו יכולה להבטיח את השגת המטרה של הבאת כל הבריאה לדבקות בחיות הבורא. אבות האומה, אברהם יצחק ויעקב, הם שנטעו בטבעם של ישראל תכונת נפש של אמונה המאפשרת להם את הדבקות בבורא,¹²¹ בכך שחשפו את מהות נשמתם והתאימו נפשם אליה. נטיעה זו הייתה שלב הכרחי למימוש בחירת ד' בעם ישראל.

להגדרתו זו ישנה חשיבות כפולה:

א. השפת אמת מגדיר בזה את האמונה לא רק כמעשה שתחילתו במאמץ האנושי של האדם, אלא מוסיף שקיים יסוד על-בחירי באמונה. היכולת להאמין בעוצמה ולאורך זמן, תוך התמודדות במצבים קשים, היא תכונת נפש טבעית מולדת.

ב. תפישתו העולה מהגדרה זו היא שעבודתו הרוחנית של אדם מישראל אינה עבודת יחיד. לא חתירת כל יחיד אל גאולתו האישית, אף שהיא נצרכת, היא המטרה בבריאה, כי אם עבודת הכלל. הראיה לכך היא העובדה שלכל ישראל כעם יש טבע זה שנטוע בהם מאבותיהם, ובשל כך הוטלה עליהם המשימה של תיקון העולם.

השפת אמת רואה בנקודה זו, נטיעת האמונה בטבע הנפש של עם ישראל, את ההסבר היחיד לפלא של התחזקות אמונת ישראל אף בגלות.¹²² במצב של חסרון הנבואה ובית המקדש שתפקידם לאפשר לעם ישראל להתעלות ולהוציא מכוח לפועל את מהותם, האמונה ממלאת תפקיד מכריע: היא מאירה בישראל וגורמת להם להדבק בשורש, אף בחסרון הנבואה.¹²³

אמנם, אף שתכונת הנפש של האמונה טבועה בישראל, אל להם להסתפק כמה שנטוע בהם מהאבות, אחרת תפקודם יחשב כמצוות אנשים מלומדה. עליהם להוסיף אמונה בעצמם בעבודתם הרוחנית.¹²⁴ האמונה בישראל אינה רק דבר מולד, אלא גם מעלה נרכשת על בסיס הטבע הנפשי.

120. לך לך תרנ"א, ד"ה במדרש שמעי.

121. חיי שרה תרמ"ח, ד"ה במדרש עבד; וארא תרמ"ט, ד"ה בפסוק וארא; שם תר"נ, ד"ה כבר כתבנו; סוכות תרנ"ד, ד"ה ערבה.

122. חיי שרה תרמ"ח, ד"ה במדרש עבד.

123. בלק תר"נ, ד"ה במדרש.

124. עקב תרנ"א, ד"ה ובמדרש בעת.

ו. מדרגות באמונה

"כי ענין האמונה אין לה שיעור. ויש אמונה גדולה ביותר. והכל כפי מדרגות האנשים".¹²⁵ משמעות דברי השפת אמת היא שלדכקות האדם בחיות הבורא אין גבול. בנוסף לריבוי מדרגות האמונה האפשריות בין אנשים שונים, קיים מנעד רחב של מדרגות היכולות להיות אצל היחיד עצמו, כפי שנתגלו מדרגות שונות בישראל בדור של יציאת מצרים. זאת ועוד, בנוגע לחיות המושגת על ידי קיום תורה ומצוות, כותב השפת אמת שאין סוף למדרגות החיות שאפשר לקבל – "אבל תוספות מדרגות יש בבחינת אלף פעמים שבזה יש עליה וירידה לבני ישראל לפי מעשיהם".¹²⁶

אף שהאמונה אינה נזכרת בדבריו אלה, יש לומר שזהו ענין אחד. השפת אמת קובע כי "כך סידר הקב"ה אשר הנהגה שלו יתגלה לכל אחד כפי האמונה כך מקבל חיות מחי החיים".¹²⁷ מכאן מובנים דבריו שאין שיעור למדרגות האמונה, כי אין שיעור למדרגות החיות שאדם יכול לקבל. ככל שגדלה השגתו בתורה כך מתווספת בו מדרגת אמונה על ידי ביטולו לאותה חיות עם השגתו החדשה.

האמונה היא הציר שבו האדם מטפס מבחינה רוחנית בהתכללותו באמת המוחלטת הנגלית במציאות, מלבד היותה הבסיס לכל עשייתו. כל קניית מדרגה רוחנית מחייבת שינוי מוקדם במדרגת האמונה של האדם, והיא מזינה את עלית המדרגה הבאה. "ולעולם צריך להיות האדם פושט צורה ולובש צורה, פושט צורה ולובש צורה".¹²⁸ יכולת האדם לקנות מדרגות נוספות הופכת את התעלות האדם להיות אינסופית, שהרי עליית מדרגת האמונה תגרור את חשיפת החיות, האמת הפנימית, והוספת חיות ודעת תגביר את האמונה וכן הלאה.

בנוגע למשימת עם ישראל, לגלות את החיות האלוהית החבויה בתוך העולם הגשמי כאחת עמו, אין השפת אמת דן האם יהיה אחר כך המשך עילוי. אך היחיד, שבכל עשייה שלו מקדם את תיקון העולם אך לא מסיימו, מדרגות רבות יש לאמונתו והתעלותו היא ללא גבול.

ז. סיכום

אמונת בני האדם היא המפתח לגילוי האלוהות בעולם הזה ולאופן הנהגת ד' אותו.¹²⁹

125. פסח תרמ"ד, ד"ה עוד במדרש.

126. דברים תרס"א, ד"ה בפסוק.

127. בשלח תרנ"א, ד"ה בפסוק ויאמינו.

128. תזריע תרנ"א, ד"ה ביום.

129. שלח תר"נ, ד"ה בפרשת.

עיקר משימתו של עם ישראל בתיקון העולם הזה הוא תיקון הטבע כאשר חיות ד' נסתרת בתוכו. לתיקון זה הוא זקוק לאמונה, והיא יכולה להביא בפעולתה כראוי להנהגה גלויה בלא התלבשות בטבע המסתיר זאת, אלא מתוך אחדות עמו. ככל שהאמונה תגדל, יגבר גילוי החיות האלוהית הנסתרת בעולם באמצעות הצינור המסוים בו האדם דבק. כל הארה או השפעה רוחנית - השבת, התורה, השראת השכינה, הנהגת ד' והשגחתו על האדם - תגדל בהתאם למדרגת אמונתו.¹³⁰

דבקות הבריאה בכוראה בגלוי נכנית מחשיפת האמת בכל דבר. בשל כך, ניתנת משמעות לכל פעולת חשיפה של היחיד גם כשהמטרה העולמית עדיין לא הושגה. חשיפת האמת, האחדות הפנימית, יכולה להיעשות בגילוי החיות האלוהית בכל נברא ובכל מעשה. כיוון שאין דבר בעולם הנטול מחיות זו, תהליך החשיפה מקיף את כל פעולות האדם בחייו. לפי הגדרת השפת אמת את האמונה כאמצעי לחשיפת האמת, מובנת חשיבותה העצומה בחיי היחיד והכלל. פעולת האמונה אינה חוויה בחיי היחיד או ענין שתוצאותיו יתגלו בעתיד הרחוק בלבד, אלא היא דרך חיים המקיפה כל פעולה שלו, ותוצאות פעולתה ניכרות בכל מעשי האדם. כל מעשה שיעשה באמונה, כלומר תוך דבקות כל כוחות הנפש בחיות הבורא הטמונה באותו מעשה, יביא לחשיפת החיות שבו ויתרום לגילוי הכללי שלה. וכדברי השפת אמת (שבועות תרל"ג, ד"ה עניין קריאת):

הרצון מבני ישראל בעולם השפל הזה לבוא אל האמת על ידי אמונה... וכפי מה שמאמין בזה החיות ואינו שוכח ומייגע תמיד להתדבק בשורש החיות זוכה לאמת על ידי אמונה.

130. וירא תרנ"ה, ד"ה במדרש ויפקח; ויחי תרל"ג, ד"ה ברש"י; שמות תרל"א, ד"ה אא"ז; תרומה תרל"א, ד"ה במדרש; שלח תר"נ, ד"ה בפרשת; פסח תרנ"א, ד"ה במדרש.